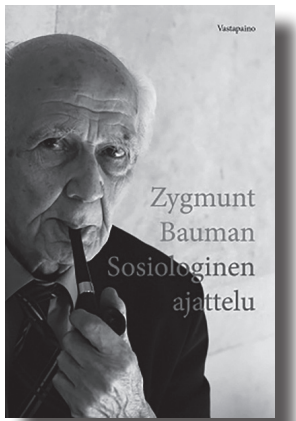

Uusia avauksia kulttuurien välisten suhteiden määrittelyyn

Jouni Huhtanen

Bauman, Zygmunt: *Sosiologinen ajattelu*. Suomentanut Jyrki Vainonen. Vastapaino, Tampere 2020, 298 sivua.

Puolalaissyntyisen sosiologin Zygmunt Baumanin (1925–2017) alkuaan vuonna 1990 julkaissut *Thinking Sociologically* (suom. *Sosiologinen ajattelu*) tarjoaa perustavanlaatuisen synteesin hänen ajattelulleen ominaisista vallan, vapauden ja kontrollin ongelmista. Bauman julkaisi jo 1960-luvun puolivälissä teoksen *Sociologia na co dzień* (1964), jossa hän tavoitteli laajaa yleistajuista kokonaiskuvaa sosiologian menetelmistä ja tehtävistä. Tämä toimi sittemmin perustavana lähtökohhtana vuoden 1990 teokselle.

Sosiologinen ajattelu ei ole varsinainen tieteellinen tutkimus, vaan pikemminkin eräänlainen yhteenveto Baumanin tutkimustyön temaattisista ja menetelmällisistä lähtökohdista. Se ei keskity

tietyyn yhteen yhteiskunnalliseen osakysymykseen, vaan pyrkii selvittämään yksilönvapauden, kansakunnan, valtion ja nationalismin kaltaisten tekijöiden välisiä suhteita laaja-alaisesti. Työ hahmottelee uudenlaisia lähtökohhtia kulttuurintutkimukselle, mutta ongelmaksi muodostuu se, ettei se sisällä juuri minkäänlaisia historiallisia esimerkkejä näistä ongelmista, vaan tarjoaa ainoastaan eräänlaisia teoreettisia ja käsitteellisiä lähtökohhtia niiden ratkaisemiseksi.

Tämä tekee työstä jokseenkin hankalasti lähestyttävän. Teoksesta on vaikea löytää yhtä keskeistä tutkimusongelmaa, ellei sellaiseksi lasketa Baumanin yrityksiä hahmotella uudenlaista rajanvetoa valtakulttuurin ja sen alaryhmien välille. Tämä vaatii kriittisyyttä sen suhteen, missä mielessä valtakulttuurin rakenteita voidaan pitää luonnollisina ja missä suhteessa keinotekoisina. Valtakulttuurille ominainen nationalistinen ajattelutapa perustuu ajatukseen luonnollisuuden rajan tiukasta biologisesta määräytyneisyydestä, jolloin periaatteessa kaikki kulttuurin sisällä olevat ominaisuudet voidaan katsoa sellaisenaan luonnollisiksi. Tälle vastakkaisen ajatuksen muodostaa sosiaalinen assimilaatio, joka pyrkii mukauttamaan uudet ainekset osaksi valtakulttuurin rakenteita.

Sosiologisen ajattelun ansiona on se, että se purkaa ansiokkaasti nationalismin valtarakenteita ja suuntaa huomion samalla toiminnan taustalla vaikuttaviin julkilau-

sumattomiin oletuksiin. Keskeisen ongelman muodostaa yhteiskunnallisten rakenteiden asema suhteessa yksilöiden ja ryhmien toimintaan. Vaikka Bauman ei kiistä rakenteiden merkitystä, eroaa hänen käsityksensä monien Louis Althusserin (1918–1990) ja Theodor W. Adornon (1903–1969) kaltaisten marxilaisten sosiologien esittämistä ajatuksista siinä, ettei hän pyri näkemään yksilön toiminnalla ennaltamääräytyntä ideologista perustaa, vaan kiinnittää huomiota pikemminkin tutkittavan ryhmän jäsenten keskinäisiin suhteisiin ja toiminnan käytännöllisiin muotoihin.

Kysymys on ennen kaikkea siitä, millaisten edellytysten varassa yhteisöllisten toimijoiden on mahdollista rakentaa välilleen ymmärryksen sidettä ja mihin tekijöihin tämä side voi viimekädessä perustua. Esimerkiksi kieli ei ole sellainen pysyvä ominaisuus, joka tuottaisi ehdottoman yhtenäisyyden toimijoiden välille. Tämä voidaan nähdä muun muassa siinä, että monien kansallisten yhteisöjen piirissä tavataan useita erilaisia kieliä ja murteita, joiden välillä ei vallitse perustavaa yhteisymmärrystä. Lisäksi on syytä huomata, ettei sama kieli yhdistä kulttuureja aina yhtenäiseksi kokonaisuudeksi. Esimerkiksi itävaltalaiset, sveitsiläiset ja saksalaiset eivät pidä itseään samana ryhmänä yhteisestä kielestään huolimatta.

Kulttuurin perustavaa yhtenäisyyttä tulee etsiä näin ajatellen jostain muualta. Bauman esittää

tämän ongelman ratkaisuksi sellaisia vapaaehtoisia toimintoja, jotka tarjoavat kaikille halukkaille mahdollisuuden osallistua yhteiseen päätöksentekoon. Erityisen merkittävää tässä suhteessa on taata sellaiset koulutus- ja vaikutusmahdollisuudet, jotka lisäävät yksilöiden viehtymystä kansakunnan jäsenyyteen. Tämä henkinen kytkös ilmenee toisinaan tietoisena ja avoimena etnosentrisminä eli vakaumuksena siitä, että jokaisen yksilön kansallisella taustalla on itsessään eettinen ja kulttuurinen arvonsa. Kulttuurien välinen assimilaatio johtaa ihannetapauksessa tilanteeseen, jossa valtakulttuuri huomioi vähemmistöjen aseman ja tarpeet osana oman toimintansa edellytyksiä.

Näin ymmärretty tutkimusintressi rajaa tutkimuksen toimijoiden välisen vapauden, vallan ja keskinäisen kommunikaation kysymyksiin. Yksilöiden väliset suhteet tai riippuvuudet eivät muodosta yksisuuntaista valtahierarkiaa ylhäältä alas tai sellaista yhtenäistä kokonaisuutta, jonka perustana voitaisiin nähdä jokin tietty yksittäinen ideologia. Kysymys on painopiste-erosta suhteessa esimerkiksi Althusserin ajatteluun. Bauman ei kiistä yhteiskunnallisten aatteiden vaikutusta yksilön toimintaan, mutta hän puolustaa erityisen näkyvästi lähtökohtaa, jossa yksilön toiminnan perimmäisenä vaatimuksena ovat toiminnan taustalla vaikuttavat voimavarat ja arvot, ei niinkään jokin yhtenäinen muuttumaton ideologia.

Ongelmanasettelun tarkoituksena on päästä aikaisempaa huomattavan paljon analyttisemmin käsiksi tutkittavana olevan valtakulttuurin ja sen kilpailijoiden tai alempien muotojen välisiin ongel-

miin jättämättä kulttuurin itsensä muodostamia merkityksiä huomiotta. Sikäli kuin Bauman onnistuu tässä, johtuu se siitä, ettei hän tarkastele vallan ja vastuun kysymyksiä mustavalkoisina aatteellisia muodosteina, vaan kiinnittää huomiota yksilöiden välisen toiminnan päämääriin vailla todellisia oikean ja väärän tai hyvän ja pahan jaotteluja. Tällöin jokainen yksilöt hyviin ja huonoihin jakamaan pyrkivä teoria on mielivaltaisen ja vaikeasti puolustettavissa.

Edellä esitettyihin tekijöihin liittyen *Sosiologisen ajattelun* toisen keskeisen pääongelman muodostaa luonnon ja kulttuurin välisen eron määrittely. Vaikka kyseisten tekijöiden välinen raja riippuu tarjolla olevista tiedoista ja taidoista, lähtökohtaisesti on selvää, että tieteen ja teknologian kehitys lisää merkittävästi mahdollisuuksia vaikuttaa perinteisesti luonnonilmiöinä pidettyihin tekijöihin. Kulttuurin alan laajeneminen kohti luontoa näkyy konkreettisesti siinä, että esimerkiksi perinnöllisyystieteen ja kemianteollisuuden tietotaito ja käytännön yhteistyö lääketieteen kanssa voivat muuttaa ihmisen luontaiset ominaisuudet luonnon tosiasioista kulttuurisiksi tekijöiksi.

Tämä johtaa tilanteeseen, jossa kulttuuri alkaa vaikuttaa itsessään huomattavan luonnolliselta ja vähemmän keinotekoiselta sikäli kuin keinotekoisuudella tarkoitetaan ihmisen luomia kulttuurisia ja teollisia tuotteita ja teknologioita. Toisin sanoen kulttuuri alkaa muistuttaa itsessään luonnonkaltaista kaikkialle ulottuvaa kokonaisuutta, jonka toiminnot vaikuttavat määrättyvän sen omista luonnollisista lähtökohdista käsin. Huolimatta näennäisen inhimillisestä alkuperästään kulttuuri siin-

tää lopulta luonnon tavoin kaukana yksilön tavoittamattomissa ja sen toiminnan edellytykset perustuvat pääasiassa asioiden rajoittamiseen sekä sellaisiin ideologisiin eroihin, joita ei luultavasti muuten kyettäisi tekemään.

Kysymys on tietysti mielessä vastakohtien järjestelmästä, jossa yksilön toimintaa vastaan asetutvat aistittavat objektit ja kulttuurin tuotteet kuten piirtokirjoitukset, suulliset lausunnot, taideteokset, äänensävyt sekä eleet ja ilmeet. Tarkoituksena on löytää perustavanlaatuinen yhteys toimijan käyttäytymisen ja kyseisen käyttäytymisen taustalla vaikuttavan sosiaalisen taustan välille. Merkit viittaavat tällöin samanaikaisesti kahtaalle eli toimijoiden aikeisiin ja toiminnan itsensä edellytyksensä olevaan sosiaalisen toiminnan piiriin. Kumpaakaan ei ole syytä pitää toisensa pelikuvana eikä kumpikaan ole ensisijainen suhteessa toiseen. Molemmat ovat olemassa vain yhdessä ja molempien perusta on kulttuurisessa koodissa.

Näin ymmärretty symmetria muodostaa perustavan voiman kaikelle yhteisölliselle toiminnalle, mutta se ei ole erillinen suhteessa edellä esitettyyn valtakulttuurin ja sen kilpailijoiden väliseen eroon. Baumanin mukaan yhteiskunnan toimivuus vaatii yksilöiden kultivoitumista ja kykyä jakaa kulttuurista koodia koskeva tieto keskenään. Kaikki yhteiskunnallisen sopimuksen hyväksyneet yksilöt pystyvät erehtymättä määrittämään hyväksymänsä toimintaympäristön sisältämät vaatimukset ja odotukset ja vastaamaan niihin valitsemalla asiaan sopivan käyttäytymismallin. Koodi toimii tietenkin vain siinä tapauksessa, että kaikki toimintaan osallistuvat yksilöt ovat kouliintuneet kulttuuriin

---

samalla tavalla. Heidän kaikkien on täytynyt oppia tulkitsemaan kulttuurista koodia ja käyttämään sitä yhtenäisesti.

Yhteiskunnan toimivuuden suhteen on keskeistä huomata, etteivät toimijoiden väliset yhteydet ole aina täysin ristiriidattomia. Periaatteessa kaikki kulttuurin luomat erottelut ”meidän” ja ”muiden” sekä ”sisäpuolen” ja ”ulkopuolen” välille rajaavat alueen, jota valtakulttuuri pyrkii hallitsemaan yksinoikeudella. Erityisen voimakkaasti Bauman arvostelee tässä suhteessa kulttuurien taipumusta sietää toisia kulttuureita ainoastaan riittävän välimatkan päästä ja sellaisin ehdoin, ettei niiden tarvitse ryhtyä keskinäiseen kanssakäymiseen muuten kuin tarkasti valvottujen poliittisten tai kaupallisten edellytysten puitteissa. Kulttuurien hegemonian tavoitteena on saavuttaa yksinoikeudelliset arvot ja normit, mutta täysin selvää ei ole se, kuinka yhdenmuukaisia tai sisäisesti eheitä näin ym-

märretyt kulttuurit todellisuudessa ovat.

Näiden tekijöiden huomioiminen tarjoaa perustavan lähtökohdan kaikelle kulttuurien piirissä tapahtuvalle toiminnalle, mutta asian syvällinen ymmärtäminen vaatii edellä kuvattua kykyä analysoida erilaisten kulttuuristen ryhmittymien välisiä suhteita arvoneutraalisti. Baumanin työn keskeinen ansio on siinä, että se pyrkii ymmärtämään valtakulttuurille vieraita elämänmuotoja laaja-alaisesti sortumatta itsensänselvyyksiin tai hyvän ja pahan ja oikean ja väärän kaltaisiin erotteluihin. Yleisesti ottaen ongelmana on se, ettei yksilön välitön kokemus tavoita yhteisön perimmäisiä muotoja, vaan käsittelee niitä liian usein räikeän yksipuolisina kariatyyreinä ja stereotyyppioina. Kurkistus vieraiden elämänmuotojen sisäiseen päättelytapaan ja merkitykseen saattaa saada yksilön miettimään uudestaan hänelle tutun ja

vieraan väliin vedetyn rajan joutamattomuutta ja keinotekoisuutta.

Kysymys on ainakin Suomessa tänä päivänä erityisen ajankohtainen. *Sosiologinen ajattelu* julkaistiin ensimmäisen kerran vuonna 1997, mutta se tarjoaa yhä perustavanlaatuista pohdittavaa länsimaiselle kulttuurille ominaisten vapauden ja vastuun ongelmien luonteesta. Työ esittää paikoin poleemisia käsityksiä länsimaisten arvojen ”edistyksellisyydestä” ja kannustaa samalla pohtimaan kriittisesti itseään varmoina toituksina tyrkyttävien ajatusten oikeellisuutta. Työ sopii tästä syystä erittäin hyvin jokaiselle länsimaisen yhteiskunnan arvoista ja normeista sekä niihin liittyvistä ongelmista kiinnostuneelle.■